

A *distichum* műformájában van egy olyan latin csúc, amellyel érdemes külön foglalkozni: Caius Valerius Catullus kétsorosa.

32 Szili József

CATULLUS

„ODI ET AMO”-JA

Odi et amo. Quare id faciam, fortasse requiris.

Nescio, sed fieri sentio et excrucior.

Az „odi” = „gyűlölök”, az „amo” = „szeretek”. Ezt a két egymással ellentétes,

egymást kizáró érzelmet megnevező szót az „et” (= „és”) köti össze. (A latinba belefér az a tárgyias jelentés is, hogy „gyűlölöm és szeretem”, de amúgy is világos, hogy az ember nemcsak úgy a levegőbe áll neki egyszerre gyűlölni és szeretni.) Hogy ez a két érzelmennyire kizárja egymást, azt a hexameter további öt szava külön is kiemeli: „miért teszem ezt, talán megkérdezed”. S a válasz, a pentameter szövege három nyelvi fordulattal vezet le az összegező következtetést:

- 1) „nescio” = „nem tudom”,
- 2) „sed fieri sentio” = „de megtétni (megtevődni) érzem”)
- 3) „et excrucior” = „és megfeszülök”.

A latin szóban a „cruce, crucis” („kereszt”) szó is benne van, keresztre feszítést jelent, de a bibliai „feszítsd meg”-ből a kereszt említése nélkül is mindenki tudhatja, hogy erről van szó, noha a kínozó eszköz gyakran nem is kereszt, hanem T alakú.

Arisztotelész *Poétikája* a tragédiáról szólva kijelenti, hogy akkor a legművészebb, ha egynél több fordulat van benne. Catullus első sorában megtörténik egyszer az ellentét felállítása, majd a figyelemfelhívás a két érzelmösszegeztettségére. A költő válasza a pentameterben az, hogy nem tud megoldást, de a tényállás fennáll, s ezt érzi is. A „fieri” a „facere” – e főnévi igenév (tenni, csinálni, cselekedni, létesíteni) — szenvedő megfelelője: „megcselekedtetni”. „tétetni”, „megtétni”, „tevődni” jelentéssel. Az utolsó fordulat logikus: a két teljességgel ellentétes érzelmhatása „megfeszíti” a szólót. Az egyik legkellemetlenebb halálnemben részesíti.

Lehet, hogy nem teljes a műfordítás-gyűjtésem, de mintha a fordítók mindnyájan lazábban kezelnék ezt a szigorúan körülhatárolt közlés-sorozatot, azaz Catullus bravúrából a bravúrt. A 2. fordulat „fieri”-je legfeljebb egy „ez”, vagy (négy fordítónál) „így van”, illetve „úgy van”. Négy fordítás a *megfeszítés* tényét is eltussolja:

*Szeretek is, gyűlölök is. Kérded talán, mért teszem?
Nem tudom én, de hogy úgy van, gyötrellemmel érzem.*
(Csengery János)

*Gyűlölök és szeretek. S hogy mért teszem? Én se tudom, hidd.
Bennem történik, s kínja keresztre feszít.*
(Devecseri Gábor)

*Gyűlölök és szeretek. Kérded tán, mért teszem én ezt?
Mit tudom! Ezt érzem. Szenvedek, ezt tudom én.*
(Illyés Gyula)

*Gyűlölök és szeretek. Hogy mért teszem ezt, ugye kérded?
Mit tudom én. Így van: érzem és öl e kín.*
(Kerényi Károly)

*Gyűlölök és szeretek. Lehet ezt egyszerre? Nem értem
én se, de így van, s én szenvedek érte nagyon.*
(Rónai Pál)

*Gyűlölök és szeretek. Mért? Nem tudom én se, de érzem:
így van ez, és a szívem élve keresztre feszít.*
(Szabó Lőrinc)

Attól tartok, hogy a kulcsszó, a „fieri” megjelenítése nélkül nincs teljes értelemszerű fordítása a pentameternek. Catullus második sorának tömör, tételes építkezése pedig még ott is szétmosódik, ahol minden elem jelen van (Devecseri és Szabó Lőrinc fordításában), de a teljes kifejtés kedvéért már a hexameterben is helyet szakítva e célra. Mit lehet kihozni a „fieri” pontos megfelelőiből? Talán ilyesmit:

Nem tudom. Ám tetetik, s érzeni megfeszülök.

Kissé mókás, nemde bár? Van a „tenni” igének egy tőle a „tétetik”-nél meg a „tevődni”-nél távolabb különült főnévi származéka: a „tény”. Uccu neki, próbáljuk ki, hátha sikerül visszaállítani a helyzet tragikus komolyságát:

*Gyűlölök és szeretek. Tán kérded, hogy jön ez össze.
Nem tudom. Érzem e tényt, s általa megfeszülök.*

Rideg, bíróságra való tényállás. Színtelen, mint az „így van”, meg az „úgy van”, és meg sem közelíti a „történik” történülés-szintjét.

34 Be kell látnunk, hogy a magyar parlagian egyenes nyelv: nem tűri a kunkorítva nyelvöltögetést. Vagyis mintha mégis illenék egy kicsit oldani a passzív főnévi igenév személytelenségét, hiszen nyílt titok, hogy a háttérben igenis ott van a tettes:

*Gyűlölök és szeretek. Tán kérded, hogy jön ez össze.
Nem tudom. Ezt teszi s én érzem is: megfeszülök.*

